

MAKİNA İMALAT SANAYİ

Arslan SANIR

Makina İmalatçıları Birliği, Koordinatör
sanir@mib.org.tr

Makina sanayimizde ilk yatırımlar 1950'li yıllarda kamu iktisadi kuruluşları bünyesinde yapılmış, 1950'li yılların sonlarında ve 1960'lı yıllarda bazı özel sektör kuruluşları makina imalatına başlamışlardır. Bu dönemde döviz imkânlarının sınırlı olması nedeniyle makina ihtiyacı olan yatırımcıların teşviki ve hatta bir ölçüde zorlaması ile daha önce makina onarımı yapan bazı firmalar müşteri ihtiyaçlarına uygun imalat yapmaya yönelmişlerdir. Bu dönemdeki şartlar ve ihtiyaçlar imalatçıların ithal ikameci bir çalışma yapmalarını gerektirmiştir.

1980'li yılların ortalarına kadar daha çok iç pazara dönük imalat yapılmış, ihracat ise deneme niteliğinde olmuştur. Bu arada ülkemize ikinci el makina ithal edip satan bazı kuruluşlar, kalitesini uygun buldukları ve kendi ülkelerinde veya iş yaptıkları gelişmekte olan ülkelerde satabileceklerini düşündükleri bazı makinaları satın almışlardır. Yavaş bir gelişme olsa da ihracatta artış yaşanmış ve 1990 yılında 212 milyon dolarlık ihracat yapılmıştır. 1994 krizi iç pazarı büyük ölçüde daraltınca, daha önce az da olsa ihracat yapanlar çıkış noktası olarak ihracata sarılmışlar ve 1995 yılında 691 milyon dolarlık ihracat yapılmış, 2000 yılında 1,28 milyar dolar değerine ulaşılmıştır. Bu gelişmede firmalarımızın tanıtıma önem vermeleri, 1995 yılından sonra dış fuarlara katılımın artması da önemli etki sağlamıştır.

2000'li yıllara kadar önemli sayıda firmanın fason imalat yaptıkları, yurt içi ve dışında imal edilmiş makinaların benzerlerini imal ettikleri görülmektedir. Özellikle ihracata öncelik veren firmalar, gelişmiş ülkelerde sınıai mülkiyet haklarının korunmasına verilen önemi ve 1995 yılında yürürlüğe giren direktifleri dikkate alarak, dış pazarda iş yapabilmek için kendi tasarımlarını geliştirmenin gerektiği anlayışı ile direktiflerin gerektirdiği mühendislik çalışmalarını yapabilecek, tasarım geliştirme yeteneğine ve yeni modelleri tasarlayıp imal edecek kadroların oluşturulmasına öncelik vermişlerdir. Bu çabalar sonucu 5 yılda 4 kata yakın artış sağlanarak 2005 yılında 4,5 milyar dolarlık ihracat yapılabilmış, bu değer 3 yılda ikiye katlanarak 2008'de 9,4 milyar dolara ulaşmıştır.

2008 yılı ortalarında dış ülkelerde başlayan kriz ve yatırımların yavaşlaması ihracatımızı da olumsuz etkilemiş, ayrıca bu dönemde döviz kurlarının olması gereken değer altında kalması sonucu 2009 yılında makina ihracatımız 7,5 milyar dolara gerilemiştir. Ülkemizde 1994 yılında ekonomide yaşanan olumsuzluk, o dönemde dış pazarlarda şartların iyi olması sonucu ihracat yapılmaya çalışılarak aşılmış, ancak 2008 krizinde Avrupa ve diğer ülkelerdeki koşulların da olumsuz olması nedeniyle sorun, firmalarımızın yeni pazarlara önem vermeleri, hatta Brezilya gibi Güney

Amerika ülkelerine yönelmeleri ile kayıpların bir ölçüde telafi edilmesini sağlamıştır. Alışılmış pazarlarımızda durgunluğun devam etmesine karşın, ön bilgilere göre 2010 yılında 8,5 milyar doları biraz geçen bir ihracat yapabilmişlerdir. Irak pazarının beklenenden fazla gelişmesi, İran, Mısır ve bazı Arap ülkelerinin Türk makinasına gösterdikleri ilgi 2011 ve sonrası için iyi beklentiler oluşturmaktadır.

Makina sanayi; tekstil, mobilya, otomotiv, gemi inşa, tarım, inşaat, kimya, elektronik, uzay-havacılık, savunma, gıda sanayi gibi bütün önemli sektörlerin imalatı için gerekli olan üretim araçlarını sağlamakta, aynı zamanda uyguladığı teknolojilerle bu sektörlerin üretkenliğini de etkilemektedir. Herhangi bir imalat konusunda yaşanabilecek durgunluk, bu sektör için makina imal eden firmaların imalatlarında azalmalara neden olmaktadır. Dünyanın çok sayıda ülkesini etkileyen küresel krizler, sadece bir veya birkaç sektörü etkilememekte, hemen tüm sektörlerde bir duraklamaya neden olmaktadır. Bu tür krizin yaşanması değil, kriz beklentisinin oluşması bile sanayinin genelinde yatırımların ertelenmesine yol açmakta, krizin aşılması durumunda dahi yatırımcının, ortamın güvenli hale geldiğinden emin olmasına kadar acil olmayan makina alımları bekletilmektedir.

Ekonomideki gelişmelerin önemli

göstergelerinin başında yurt içi makina satışları yer almaktadır. Yatırım yapan hemen her kuruluş az veya çok makina almaktadır. Bir turistik tesiste dahi, en azından gıda hazırlama, temizlik, ısıtma-havalandırma, pompa gibi teçhizatlar kullanılmaktadır.

Dolayısıyla makina satışlarında bir azalma veya duraklama olması, birçok sektörde yatırımlarda bir azalma veya duraklama olduğuna işaret etmektedir.

Yapılan değerlendirmelerde çoğu kez uluslararası krizin 2008 yılı ikinci yarısında ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Ancak, makina imalatı ile ilgili endekslere bakıldığında ülkemizde yatırımlardaki yavaşlamanın 2007 yılı ortasında başladığı görülmektedir. 2007 Mayıs ayında 126,6 olan endeks daha sonra düşüşe geçmiş ve yıl sonunu 116,1 ile kapamıştır. 2008 yılı ortalaması 110,7 ve 2009 yılı ortalaması ise 85,4'e gerilemiştir. 2010 yılı ise aylar itibarıyla iniş çıkışlı bir gidiş göstermiş olup, ortalamasının 109 civarında olduğu ve henüz 2007 değerlerine erişilemediği görülmektedir.

Ülkemizde makina sanayinin eriştiği düzey kamuoyunda çok iyi bilinmediğinden zaman zaman gerçekçi olmayan yorumlar yapılmaktadır. Avrupa Birliği Komisyonu adına hazırlanan rapora göre Türkiye, 2006 yılındaki 20,1 milyar dolarlık imalat ile Avrupa'nın 6. büyük makina imalatçısı konumundadır (*Almanya yüzde 40, İtalya yüzde 19, Fransa yüzde 10, İngiltere yüzde 9, İspanya yüzde 5 ve Türkiye yüzde 4,3*). Daha sonraki yıllarda da bu konumu devam ettirdiği hesaplanmaktadır. 2010 yılında ülkemizin ihracatında 4. sektör durumundadır. Makina sektörümüzde ciddi yatırımların 1960'lı yıllarda başladığı dikkate alındığında, asırlık firmaların yer aldığı Avrupa ülkeleri arasında eriştiği nokta gerçek bir başarıya işaret etmektedir.

Son yıllarda sektörün gerçekleştirdiği hızlı gelişime rağmen iç pazarda ithal

makinaların payı yüzde 65 düzeyindedir. Sektörü fazla tanımayan bazı kişiler, ithalatın fazlalığını, sektörün rekabet gücünün zayıflığına ve başarısızlığına bağlamaktadırlar. Ancak, makina sektörünün en eski ve gelişmiş firmalarının yer aldığı, Avrupa'daki makina imalatının yüzde 40'ını gerçekleştiren ve sektörün lideri konumundaki Almanya'da VDMA'nın raporuna göre 2008 yılında ithal makinaların pazardan yüzde 51,7 pay aldığı, Avrupa Birliği'nde ise bu değer in ülkeden ülkeye değişmekle birlikte ortalama 45-55 arasında olduğu, gene ülkemizden yıllar önce dünyanın önemli makina imalatçılarının faaliyete başladığı ABD'de yüzde 72 olduğu dikkate alındığında ülkemizde ithal makinaların pazar payının yüzde 65 olması kötümserlikle yorumlanmamalıdır. Tüm belirtilen ülkeler, makina sanayine ülkemizden yarım asırdan fazla bir süre önce başlamışlardır. Belirtildiği gibi makina sanayimiz 1995 yılından sonra, yani son 15 yılda gelişimini hızlandırmış ve ihracata yönelmiştir.

Günümüzde değişik ülkeler, sektörün gelişmesine bağlı olarak bazı tür makinaların imalatında daha başarılı ve rekabetçi olmakta, diğer makinaları ise ithal etmektedirler. Türkiye'de de durum buna paraleldir. Zaman zaman ithal etmekte olduğumuz makinaların çoğunluğunun ülkemizde imal edilebileceği söylenmektedir. Bunların yerli olarak imal edilebileceği doğrudur. Ancak büyük ölçüde serbestleşen ticaret ortamında müşteri beklentilerine uygun, güncel teknolojilerin kullanıldığı ve rekabetçi fiyat düzeyinin sağlandığı bir imalat yapılması gerekmektedir. Konu bu açıdan değerlendirildiğinde yapabilmek ile bu şartlara uygun imalat yapmak arasında fark olduğu görülecektir. Bu nedenle sektörün öncüsü ülkelerdeki ithalat da ihmal edilemeyecek boyuttadır.

Diğer yandan, ithal makina alan yatırımcıların, ihracatın yapıldığı ülkelerin Exim Banklarından uzun

vadeli krediyi kolayca sağladıkları, buna karşın ülkemizde satıcı kredilerine erişmenin çok zor olduğu, sağlansa da bu kredilerin kısa vadeli olduğu bir gerçektir. Bu durum yatırımcıları, daha ucuz yerli makina olsa da ithal makina almaya yönlendirmektedir. Kredi şartlarındaki önemli fark ithalatı teşvik etmekte, ihracatı da zorlaştırmaktadır.

Yatırım yapan kuruluşların makina alımında daha bilinçli hale gelmesi sektörün yapısını ve rekabet koşullarını da önemli ölçüde etkilemiş ve makina sektörü, uygulanan yeniliklerle yurt içinde ve yurt dışında rekabet edilen, fiyatın ikinci planda kaldığı bir sektör durumuna gelmiştir. Firmaların imal etmekte oldukları makinalarda yeni teknolojilerin uygulanması, geliştirme çalışmalarının yapılması, firma bünyesinde tasarım bilgisi ve uygulama kabiliyeti olan mühendislerin istihdamı gerekmektedir. Ancak, yakın geçmişte yaşanan sıkıntılı dönem nedeniyle bazı KOBİ'lerimizin mali imkânları oldukça pahalı olan bu tür elemanların istihdamına imkân vermemektedir. Bir kısmı da geçmişte oldukça iyi işler yapmalarına bakarak ve değişen şartları dikkate almadan bu tür eleman istihdamına gereken önemi vermemekte veya mühendisleri daha çok atölye içi işlerde kullanmakta, makinalarını firma sahibinin görüş ve önerileri doğrultusunda, yani ustalık birikimi ile imal etmeye çalışmaktadırlar. Gözlemler ve alınan bilgiler bu son kategorideki firmaların sıkıntı yaşamaya devam ettiğine, gelişen pazardan pay alamadıklarına, hatta pazarda konumlarını korumakta zorlandıklarına işaret etmektedir.

Özellikle Avrupa ülkelerinde geliştirme konusunda birikimi olan mühendis istihdamına eskiye nazaran daha fazla önem verilmekte, Almanya, Fransa gibi ülkelerde firmalar arası birleşmelerin de etkisiyle makina imalatı büyük ve mali yapısı güçlü firmalarda yoğunlaşmaktadır. Örneğin; Avrupa ülkelerinde takım tezgahı imal eden

firma sayısı 2007 yılında 1369 iken, bu sayı 2010 yılında 1235'e inmiş ve 3 yılda yüzde 10 mertebesinde bir azalma olmuştur. Hem mali yapıları güçlü, hem de geliştirme ve yeni teknolojileri uygulamaya önem veren bu firmalar, yeni modelleri ile yurt dışı pazarlarda rekabet üstünlüğü de sağlamaktadır. Ülkemizde de tasarım yapma ve geliştirme yeteneğinde mühendis istihdam eden kuruluşların gerek iç pazarda, gerekse ihracatta önemli başarılar sağladıkları açıkça görülmektedir.

Avrupa Birliği'nde yayınlanan raporlarda da ifade edildiği gibi, kriz sonrası dönemde imalat sanayideki şartlar, kriz öncesinden daha zor olabilecektir. Çin'in yanında Hindistan ve bazı Uzak Doğu ülkeleri imal etmekte oldukları makinaların kalite ve teknolojisini geliştirmeye büyük önem vermekte ve şu anda düşük teknoloji makinalarda düşük fiyatları ile yarattıkları zor rekabet koşullarını, düşük-orta teknoloji kategorisine de taşımaktadırlar. Bu durumda, kalite, yeni teknolojileri uygulama ve mevcut modelleri geliştirme konusuna önem vermeyen firmaların yaşam şansları azalmaktadır. Pazar şartlarındaki değişim, müşteri beklentileri yakından izlenmeli ve mutlaka rakiplerin imal ettiklerinden az çok farklı makina imal etmek için her türlü imkân değerlendirilmelidir.

Tanıtım ve markalaşma konusu diğer önemli bir konudur. Bazı kuruluşlarımız bazı fuarlara katılmakta, fuar sırasında bir sipariş alamazsa morali bozulmakta ve daha sonraki fuarlara katılmakta çekingenlik göstermektedir. Fuarlar, markanın tanınırlığını sağlamak için en önemli platformlardır ve tek katılımla sonuç beklenmesi yanlıştır.

Birçok sektör KDV oranlarının düşürülmesini talep etmektedir. Yatırımların kolaylaştırılması ve teşviki bakımından makina sektörü için de bu oranların düşürülmesi önemli bir katkı sağlayacaktır. Burada makina

konusunun önemli bir farklılığının olduğu dikkate alınmalıdır. Büyük sanayi kuruluşları yatırımlarını bir proje kapsamında yapmakta ve teşvik belgesi alındığından bu kuruluşlar KDV ödememektedirler. KOBİ'ler ise sınırlı mali imkânları nedeniyle ihtiyacı olan makinaları nakit imkânı olan dönemlerde perakende olarak sağlamakta, bu durumda teşvik belgesi alamadığından da aldığı makinaya KDV ödemektedir. Daha açık bir ifade ile büyük kuruluşlar yatırımlarını KDV ödenmemiş makina ile yaparken KOBİ'ler bu vergiyi ödemekte ve haksız denebilecek bir durum yaşanmaktadır. KDV oranlarının yüksekliği, kayıt dışı imalat ve satışı teşvik etmekte, bazı sektörde olduğu gibi makina sektöründe de KDV pazarlık konusu yapılabilmektedir.

Dünya ticaretini düzenleyen kurallar nedeniyle uygulanabilecek teşvikler sınırlıdır. Ancak bazı AB ülkeleri kriz döneminde yatırımları teşvik etmek için bazı önlemler almışlar ve bu önlemlere AB Komisyonu da karşı çıkmamıştır. Örneğin İtalyan Hükümeti, krizi aşma gerekçesiyle yayınladığı kararname ile 01.07.2009 - 30.06.2010 döneminde satın alınacak yeni makinalarla yapılan yatırımlarda makina değerinin yüzde 50'sinin vergilenebilir gelirler düşülmesi uygulaması yapmıştır. Buna karşın ülkemizde 01.04.2009 - 30.06.2009 dönemi için bazı makinalarda KDV yüzde 8'e indirilmiş ise de imalatçıların stoklarında sınırlı sayıda makina olması, yeni bir siparişin teslimi için sürenin yeterli olmaması nedeniyle önlem, ithalatçıların stoklarını eritmesi dışında bir yarar sağlamamıştır.

Kanımızca alınabilecek önlemlerden birisi, birkaç istisna dışında yüzde 18 olan KDV oranının yüzde 8'e indirilmesidir. Maliye Bakanlığı sektör kuruluşlarının görüşlerini almadan yayınladığı bir tebliğ ile sadece 8458, 8459 GTİP'deki tezgahlar ile 8429 GTİP'de yer alan iş makinalarının KDV oranını yüzde 8'e indirmiştir. Maalesef bu grup, ithalatın fazla

olduğu makinaları kapsamaktadır. Bakanlığa, tezgahlarda bir KDV indirimi yapılacaksa bunun yerli imalatın fazla olduğu gruplar dahil tüm tezgahları kapsamamasının uygun olacağı bildirilmiş ise de olumlu bir gelişme olmamıştır. Aslında, tüm makinalarda KDV'nin yüzde 8'e indirilmesi sadece makina sektörünü etkilemeyecek, maliyeti düşürerek tüm sektörlerde yatırımları kolaylaştırarak, istihdamda da olumlu katkı sağlayacaktır. Ayrıca, daha önce belirtildiği gibi büyük kuruluşların yatırımlarını teşvik belgesi ile yapmaları, KOBİ'lerin ise perakende makina almaları nedeniyle ortaya çıkan eşitsizlik azalacaktır.

Alınabilecek Önlemler

Sektörü etkileyen diğer konular ve alınmasında yarar görülen önlemler ise şunlar olabilir:

İşçilik ödemelerinde uygulanan yüksek SGK primleri ve diğer kesintiler makina sektörünü, diğer bazı sektörlerle göre daha fazla etkilemektedir. Makina sektörü, sınırlı sayıda makina türü dışında seri imalata fazla uygun olmayıp sipariş üzerine tasarlanmakta ve imal edilmektedir. Seri imal edilen makinalarda da zaman zaman müşteri isteklerine göre değişiklikler yapılması gerekmektedir. Bu durum emek yoğun bir yapıya neden olmaktadır. AB Komisyonunca yayınlanan bir araştırmada, Avrupa firmalarında yaratılan katma değerın 3/4'ünün işçilik olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla söz konusu yapı, diğer ülkelerde de benzer durumdadır. Bu yapı, yüksek nitelikli mühendis ve uzman işçi, hatta bazı işlemler için de sertifikalı eleman istihdamını gerektirmektedir. Bu elemanların ücretleri yüksek olup, ödentiler üzerine binen prim ve diğer kesintiler maliyeti önemli ölçüde artırmaktadır. Tüm sektörleri, ancak makina sektörünü daha da olumsuz etkileyen bu uygulama daha fazla gecikmeden değişmeli; kısa sürede indirim bütçeyi zorlayacaksa, her yıl bir miktar indirim yapılmalı, ancak kısa sürede uygulama başlatılmalıdır.

Enerji maliyetinin fazlalığı imalatla maliyetleri artırmakta, rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. Bazen makina imalatında enerji sarfiyatının düşük olduğu dile getirilmektedir. Ancak, birçok makina türünde döküm ve hafif metal parçalar kullanılmakta, bu tür girdilerin maliyeti yükselmekte, ayrıca ısıl işlemde doğal gaz ürünleri kullanılmaktadır. Bu nedenle enerji fiyatlarının yüksekliği, makina maliyetini azımsanmayacak ölçüde etkilemektedir.

Günümüzün koşullarında, kamunun doğrudan ithalatı engelleyici ve azaltıcı önlemler almasını beklemek gerçekçi değildir. Ancak, her isteyen her istediğini kolayca ithal ettiği düzenin de değiştirilmesi gerekmektedir. Günümüzde Avrupa Birliği ülkeleri dahi gümrüklerdeki denetimin etkinleştirilmesi için yeni düzenlemelere gitmektedir. Buna karşın ülkemizde gümrüklerde denetim yapılmasından kaçınılmaktadır.

Bankaların, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi yatırımcılara 5 hatta 7 yıla kadar, orta ve uzun vadeli kredi açmaları teşvik edilmeli ve kolaylaştırılmalıdır. Benzer olarak, imalatçı firmalar için müşteri kredisi kullandırılması imkânı geliştirilmelidir. Aynı şekilde Exim Bank kaynakları güçlendirilmeli, özellikle makina sektörü için 5-7 yıl vadeli ihracat kredisi verilmelidir. Kısa süre önce Halk Bankası makina imalatçılarının kendi ihtiyaçları için alacakları veya makina sattıkları müşterilerinin finans ihtiyacını karşılamak üzere 2 yıla kadar ödemesiz 10 yıla kadar vadeli, 3-6 ay dönemsel ödemeli kredi vermeye başlamıştır. **Bu kredi, yerli yeni makinalar için**

verilmektedir. Banka ayrıca kuruluşların işletme sermayesi ihtiyacını karşılamak gayesiyle 1 yıla kadar ödemesiz, 4 yıla kadar vadeli kredi de vermektedir. AR-GE, know-how, inovasyon, patent konularında da 6 aya kadar ödemesiz, 4 yıl vadeli kredi işlemi yapılmaktadır. İlk defa yürürlüğe giren bu uygulama, gerek makina imalatçılarına, gerekse diğer sektörlerdeki yatırımcılara önemli bir destek sağlayacaktır. Halk Bankası'nın bu önemli girişiminin örnek olması ve diğer bankaların da benzer mekanizmalar geliştirmesi beklenmektedir. Kredinin kapsamı hakkında www.mib.org.tr sitesinde bilgi bulunmaktadır.

Ara malı ithalatı fazlalığı dış ticaret açığını artırmakta, ayrıca bu konuda imalat yapan firmaları da zorlamaktadır. Ara malı imalatını teşvik edici bir uygulama yapılmaz iken, Dahilde İşleme Rejimi, mevcut şekliyle ithalatı teşvik etmektedir. İhraç edilecek malın yüzde 80'ine kadar ara malı ithalatına izin verilmektedir. İthal edilecek ara malının sipariş miktarını artırarak pazarlık gücünü artırmak için firmalar, iç pazarda satacağı aynı malın girdilerini de aynı firmaya sipariş etmektedir. Sadece makina sektörüne iş yapan parça imalatçısı sayısı sınırlı olup, makina imalatçıları daha çok otomotiv yan sanayi imkânlarından yararlanmaktadır. Otomotivcilerin girdilerinin önemli kısmını, bu sistem dahilinde yurt dışından sağlamaları yan sanayinin gelişmesini zorlaştırmakta, bu durum makina imal edenleri de ara malı için ithalata yönlendirmektedir. Dahilde işleme rejimi ile sağlanan yüzde 80'e kadar komponent ithalatı üst sınırı, kademeli olarak düşürülmelidir.

Avrupa Birliği'nin farklı ülkelerle imzaladığı serbest ticaret anlaşmaları Türk makina sanayi için sorun değil, önemli bir tehdit olma durumundadır. AB ve üçüncü ülkeler bu anlaşmalarla ithalatta aldıkları vergileri indirmektedir. Türkiye de Ortaklık Anlaşması gereği bu ülkelerde gelen mallara uygulanan vergileri indirmekte, ortak tarifeyi uygulamaktadır. Ancak üçüncü ülkeler Türkiye'den yapılan ithalatta vergi indirimini uygulamadıkları gibi Türkiye ile benzeri serbest ticaret anlaşması imzalanması müzakerelerinde ayak sürümektedirler. Bu durum dış pazarlarda AB orijinli makinaların Türk makinalarına karşı üstünlük sağlamasına yol açacaktır. AB'nin son olarak anlaşma imzaladığı G. Kore, bugün için çok önemli bir pazarımız değildir. Ancak sırada potansiyel ve gelişen pazarlarımız olan Hindistan ve Güney Amerika ülkeleri bulunmaktadır. İlgili bakanlıklarımız, bu tür ülkelerle serbest ticaret anlaşması imzalamak için her tür çabayı harcamalı, ayak sürüyenlere de 2005 yılında imzalanan Müzakere Çerçeve Belgesinden (12. madde) doğan haklarını kullanarak, gümrük indirimlerini askıya almalıdır.

Serbest Ticaret Anlaşması'nın ne ölçüde etkili olduğu Mısır ile olan makina ticaretimizde görülmektedir. Türkiye'nin bu ülke ile imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşması 30 Mart 2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Örnek verirsek, bu ülkeye 2006 yılında 798.533 dolar olan vinç ihracatımız, 2009 yılında 3.341.513 dolara çıkmış, 3 yılda 4 kattan fazla artış göstermiştir. Takım tezgahı ihracatımız da 2006 yılında 1.953.759 dolar iken 2009 yılında 4 kata yakın artarak 7.402.733 dolar olmuştur. ■